

ЯКІСТЬ ТА ДОСТУПНІСТЬ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ЛІКУВАННЯ ДЛЯ МЕШКАНЦІВ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ДР. ПОЛ. ХІХ – НА ПОЧ. ХХ СТ.

Альков В. А., кандидат історичних наук, старший викладач кафедри суспільних наук Харківського національного медичного університету

По завершенні гострого періоду хвороби пацієнти потребували продовження лікування в спеціальних закладах – санаторіях. Поїздки «на води» були широко розповсюджені серед вищих верств населення в попередній період, але лише в др. пол. ХІХ – на поч. ХХ ст. починає формуватися система лікувально-профілактичних закладів, що охоплює ширшу аудиторію. Як свідчать джерела, лікування в санаторіях реально допомагало в боротьбі з хворобами, пацієнти після нього почували себе в усіх випадках принаймні краще [1, арк. 3]. Та заклади не були позбавлені проблем, внаслідок чого зменшувалась ефективність надання допомоги.

1876 р. під управління міста Харкова було передано Слов'янські мінеральні води. Гідропатичні споруди там виявились надзвичайно примітивними, не було зручностей, внаслідок чого кількість курортників попервах тільки зменшувалась. Хворі розміщувались у номерах, що належали курорту, або на приватних квартирах, які вони винаймали власноруч. До послуг курортників були 10 купалень на березі озера, щотижнева консультація провідних харківських лікарів. Життя в Слов'янську було відносно недорогим, та нудним, хоча новий великий курзал, побудований наприкінці ХІХ ст., загалом відповідав потребам суспільного життя. Та це була єдина розвага в містечку. Втім, лікування тут обходилося дешевше, ніж на інших водах, завдяки чому курорт користувався популярністю. Головний контингент хворих складали золотушні, сифілітичні, ревматичні, психічнохворі, хворі на жіночі та шкірні хвороби. Проживання в приватних оселях було задоволенням не з дешевих. Вартість найму навіть селянської хати складала 30-60 крб на місяць, дачі – 600-100 крб залежно від кількості кімнат. На харчування витрачалось приблизно 15 крб. Ціна теплих ванн становила 40-75 коп, холодних у загальній купальні – 5 коп., у окремих – 10 коп. За дітей платили половину [2, с. 41-42]. Якщо скласти все це до купи, то виходить невідомою сумою для пересічного мешканця губернії, адже норма добових видатків на сім'ю становила від 19 коп. до 1 крб., а оплата праці абсолютної більшості городян становила 70-600 крб на рік [3, с. 69-70]. Прибутки сільських мешканців були ще менші.

У Слов'янську також працював спеціалізований військовий шпиталь, де спостерігались хворі. Хворих офіцерів часто звільняли на рік «на води» з направленням на Слов'янські, Петербурзькі тощо [4, арк. 1, 15, 20].

Інший курорт – Березовські води – складався лишень з джерел та будівлі,

де можна було отримати ванни різної температури. Заклад знаходився в запусненому парку. Діяло 2 готелі для хворих із залами для спілкування та танців. До послуг відпочивальників були музика, більярд та читальня. До того ж, закладу належало 9 окремих дач для розміщення хворих. Цей курорт також був задорогим. Дачу можна було винайняти за 80-300 крб за сезон залежно від кількості кімнат. У готелях за сезон платили: у старому – 25-50 крб, у новому – 75-15 крб за номер. Ванни при покупці 100 квитків коштували 45 крб, окремо – по 50 коп., за дітей так само платили половину.

Найдемократичнішим закладом, але й найпримітивнішим, були Мурафські води, що працювали з 1865 р. при повітовій лікарні. Там діяло 5 ванн. Місцеві селяни користувались закладом безкоштовно, інші ж платили по 10 коп [2, с. 43].

На початку 90-х рр. XIX ст. відкрилися приватні «Санаторий и водолечебное заведение доктора медицины, приват-доцента К. Я. Данилевского», розраховані спочатку на 20, а пізніше на 25 ліжок. Там діяли амбулаторія, бальнеологічне відділення з найпередовішим обладнанням, де лікували хворих на внутрішні й нервові захворювання. Лікування та повний пансіон коштували від 75 крб на місяць, що пересічному городянину було аж ніяк не доступним [5, с. 297].

1913 р. Харківський відділ ліги боротьби з туберкульозом відкрив протитуберкульозний санаторій на 35 ліжок у Репках під Харковом, а 1914 р. – безкоштовні ясла для дітей, хворих на туберкульоз. Потужності цих лікувальних установ навіть для одного Харкова були вкрай недостатніми [5, с. 148-149]. А потрапляли туди й люди з навколишніх регіонів. Ураження кісток лікувати не могли, не було відповідного устаткування. Тому хворих з тією формою туберкульозу не приймали [6, арк. 16].

Не завжди навіть медики, які потребували медичної допомоги, мали змогу вчасно отримати санаторне лікування [7, арк. 1-4]. Земські працівники жодним чином не могли оплатити лікування, тому вдавалися до прохань до земств задля допомоги. Земські збори постановили оплачувати 1/3 вартості, на інші 2/3 існувала спеціальна стипендія на лікування, яку давали за добру службу. Та щоб стипендіальне місце звільнилось, треба було чекати, особливо на Південному березі Криму. Бідних кандидатів на стипендію була маса, та на кошти земства лікувалося 2-3 людини на рік [7, арк. 1-7, 11, 13, 47-48]. Службовців могли зараховувати й напівплатне лікування, та воно швидко виснажувало їх бюджети, службовці просили 100 % допомоги [6, арк. 18]. Приміром, у санаторії «Репкі» напівплатне ліжко коштувало 60 крб на місяць. Та виділяли 50 крб, тобто ще 10 треба було сплатити самому. Для зарплатні, скажімо, вчительки це була значна сума. Реально вчителям на лікування там не вистачало й асигнованих 70 крб [1, арк. 57, 110-111]. Для земських службовців, хворих на туберкульоз, винаймали одне безкоштовне ліжко в Репках, через яке на рік проходило 4-6 хворих (по 2-3 місяці кожен). Зверталась увага на необхідність продовження лікування у випадку

медичної необхідності, але коли коштів не було, цього не дотримувались. Недолікована людина поверталась на роботу [6, арк. 1, 11].

Харківське губернське земство забезпечувало відпочинок своїх працівників у різних санаторіях, витрачаючи значні кошти. За лікування в Ялті двох службовців 1909 р. земська управа сплатила 150 крб. Земство утримувало власне ліжко в колонії Червоного Хреста на Кавказьких мінеральних водах у П'ятигорську. Відповідно, там службовці отримували безкоштовне лікування. Інші мали платити. Коштувало 6-тижневе лікування в П'ятигорську до 45 крб за 6-тижневий курс. Це при тому, що в кімнатах жили по двоє [7, арк. 24-29, 31, 47]. Місцевих службовців направляли й до «Русской санатории» в швейцарському Давосі, виділяючи на це 100 крб, стільки ж, скільки на лікування в «Пермському санаторії» в Алуці [1, арк. 6-7]. Тобто, різниці в ціні тоді не було.

На курортне лікування їхало все більше представників малозабезпечених верств. Та через дорожнечу їм доводилось економити, що погано відбивалось на результатах лікування. Приватні санаторії правили за свої послуги 200-300 крб. і не були на них розраховані [1, арк. 3]. Для забезпечених мешканців губернії проблем не виникало, та вони воліли відвідувати більш якісні закордонні курорти. Наприклад, є згадки про відпочинок заможних харків'ян на Баденських водах [8, арк. 13] тощо.

Отже, система санаторно-курортного лікування, що склалася, була малодоступною за ціною в умовах превалювання незабезпеченого населення. Увага приділялась лише відпочинку земських службовців, на що виділялись кошти. Якість надання допомоги навіть за відносно високих цін була загалом невідповідною, устаткування – недостатнім та примітивним, виключаючи дорогі приватні заклади. Та в цей період були закладені фундаментальні основи для розвитку даної сфери на Харківщині.

Список джерел і літератури:

1. Державний архів Харківської області (ДАХО). Ф. 304 Харківська губернська земська управа. 1865 – 1919 рр. Оп. 1. Спр. 2246. Заявлення служащих земства о направлении их на лечение в санатории за счет земства или выдаче на это денежных пособий. 1914 р., 123 арк.
2. Медицинский отдел: Оттиски из «Харьковского календаря» на 1888 год / [сост. Н. А. Смирнитский]. – Харьков : Тип. Губернского правления, 1888. – 48, II с.
3. Альков В. А. Харків наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття: дозволяла міських мешканців в умовах модернізації : дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.01 / Альков Володимир Андрійович. – Харків, 2012. – 330 с.
4. ДАХО. Ф. 12 Харківська лікарська управа. 1831 – 1864 рр. Оп. 1. Спр. 150. Об освидетельствовании в болезнях гг. офицеров Военного ведомства, находящихся в отпусках. 1846 р., 51 арк.
5. Робак І. Ю. Історичні умови організації та специфіка розвитку охорони здоров'я в Харкові (XVIII – початок ХХ ст.) : дис. ... доктора іст. наук : 07.00.01 / Робак Ігор Юрійович. – К., 2009. – 438 с.
6. ДАХО. Ф. 304 Харківська губернська земська управа. 1865 – 1919 рр. Оп. 1.

Спр. 2245. Переписка с харьковским отделом Всероссийской лиги для борьбы с туберкулезом о помещении больных служащих земства в санаторий за счет земства. 1913 р., 22 арк.

7. ДАХО. Ф. 304 Харківська губернська земська управа. 1865 – 1919 рр. Оп. 1. Спр. 2215. Переписка о направлении на курортное лечение за счет управы служащих харьковского губернского земства. 1909 р., 57 арк.

8. ДАХО. Ф. 304 Харківська губернська земська управа. 1865 – 1914 рр. Оп. 1. Спр. 844. Ходатайства о приёме больных в губернскую земскую больницу; цифровые сведения о душевнобольных, находившихся в земской больнице за 1913 год. 1914 р., 15 арк.

